

Informační bulletin Sociologického datového archivu

Přehled výzkumů mapujících religiozitu v ČR po r. 1989

Jan Váně

Filosofická fakulta MU Brno

Martin Kreidl

Fakulta sociálních věd UK Praha

Tato stať je přehledem empirických sociologických šetření, která se zaměřují na religiozitu a náboženské otázky v České republice po roce 1989. Pracujeme zejména se čtyřmi velkými mezinárodními srovnávacími výzkumy. Jde o dva české výzkumy ze série World Value Study z let 1991 a 1999, o výzkum Náboženství ze série ISSP z roku 1998 a nakonec o výzkum Aufbruch z roku 1997. Krátce se rovněž zmíníme o výzkumu Vztah k náboženství a bibli z roku 1991. O dalších, méně významných šetřeních, které při různých příležitostech provádějí komerční agentury (např. STEM a IVVM/CVVM pravidelně zařazují náboženskou a církevní problematiku do svých měsíčních šetření, agentura Factum provedla v roce 1997 šetření zabývající se vybranými názory na církve a jejich financování na zakázku Ministerstva kultury atp.), se zde blíže nezmiňujeme. Je tomu tak jednak proto, že data z nich nejsou volně k dispozici, a také proto, že nevznikla na akademické půdě a nikdy nebyla akademicky zpracována (což je možná škoda).

World Value Study - European Value Study

World Value Study (WVS) je celosvětový srovnávací výzkum sociokulturních a politických změn. V rámci WVS byla provedena celá řada národních empirických reprezentativních šetření zkoumajících základní hodnoty a postoje veřejnosti ve více než 65 společnostech na celém světě. Základní populace výzkumů pokrývá více než 80% všech obyvatel světa.

WVS navazuje na původně skromnější projekt European Value Study (EVS), který iniciovali na evropském kontinentu v roce 1981 Jan Kerkhofs a Ruud de Moor. EVS v roce 1981 pokrývala původně pouze 10 západoevropských zemích. Výzkum ale brzy vzbudil takovou pozornost, že byl rychle, do konce roku 1983, replikován v dalších 12 zemích. Druhá vlna výzkumů v rámci projektu WVS/EVS proběhla v letech 1990-1993, třetí v letech 1995-1997 a čtvrtá v letech 1999-2001.

Obsah:

Přehled výzkumů mapujících religiozitu v ČR po roce 1989

Jan Váně, Martin Kreidl

Podpora legálních potratů u obyvatel českého "Middletownu"

Yana Leontiyeva

TÁRKI: sociální výzkum a infrastruktura sociálních věd v Maďarsku

Jindřich Krejčí, Petr Hartoš

Šetření rodiny a reprodukce (Family and Fertility Study - FFS)

Dana Hamplová

Výzkumy poskytly evidenci o postupných, nicméně obsáhlých změnách v lidských hodnotách a v tom, co lidé očekávají od života. Mimo to se ukázalo, že směr a tempo těchto změn jsou do značné míry předpověditelné.

Česká republika se zúčastnila výzkumů pouze ve druhé a čtvrté vlně, tj. v letech 1991 a 1999. Šetření jsou u nás známá jako Evropský výzkum hodnot, respektive Evropská studie hodnot.

Projekt WVS/EVS je organizován mezinárodní sítí sociálních vědců. Každý národní výzkum je financován z lokálních zdrojů. V každé společnosti je uskutečněno empirické šetření minimálně na 1000 respondentech, kteří jsou reprezentativním výběrem z dané populace. Každý národní organizátor získává v okamžiku provedení národního výzkumu a zprostředkování dat mezinárodní komunitě sám přístup k datům ze všech dalších zemí. To umožňuje akademikům provádět mezinárodní srovnání hodnot a postojů zahrnující více než šest desítek světových společností ze všech šesti obydlených kontinentů. Data jsou zpracovávána pod patronací Institutu pro sociální výzkum při Michiganské univerzitě (viz odkaz na konci článku), který vede Ronald Inglehardt (viz odkaz). Datové soubory z WVS a EVS jsou distribuovány prostřednictvím datového archivu ICPSR při Michiganské univerzitě a rovněž prostřednictvím dalších velkých světových archivů. Datový archiv v Praze (viz odkaz) archivuje česká data z EVS roku 1999 a československá data z roku 1991. Mimoto je pražský archiv skrze mezinárodní síť CESSDA schopen zájemcům zprostředkovat i mezinárodní datový soubor z WVS/EVS.

Sociologický datový archiv je pracoviště Sociologického ústavu Akademie věd České republiky. Základní cíle archivu jsou uchování a veřejné zpřístupnění elektronických datových souborů z projektů sociologického výzkumu, podpora jejich použití pro sekundární analýzu a technická podpora speciálních výzkumných projektů.

Hlavními organizátory výzkumu je doposud evidováno více než 300 odborných publikací založených na datech z WVS, které vyšly v 16 světových jazycích. Registrované publikace jsou uvedeny na internetové stránce WVS (viz odkaz). Je však pravděpodobné, že zdaleka ne všechny publikace byly do centrální databáze zahrnuty a proto je důvodné předpokládat, že ty evidované reprezentují pouhý zlomek skutečného používání WVS/EVS.

Projekt WVS/EVS od svého počátku konstantně narůstá. Vlna výzkumů z roku 1981 -83 zahrnovala 22 zemí plus Severní Irsko a Tambovskou oblast v bývalém Sovětském svazu, výzkumy z let 1990 - 1993 už zahrnovaly 42 zemí (plus Severní Irsko a Moskvu s okolím), výzkumy z let 1995 - 1997 pokryly 54 nezávislých zemí, plus navíc opět Tambovskou oblast v Rusku, Porto Rico, Černou horu, Andalusii, Baskicko, Valencijsko a Galicii a byl rovněž proveden pilotní průzkum v Ghaně. Čtvrtá vlna výzkumů ze série WVS nebyla ještě skončena, ale očekává se, že WVS bude dále expandovat, a to až na 96 zemí.

WVS v současnosti zahrnuje celé spektrum odlišných společností od společností s průměrným ročním domácím produktem okolo několika málo stovek dolarů na hlavu až po společnosti s HDP stonásobně vyšším. WVS zahrnuje země s dlouhou tradicí rozvinuté demokracie a tržního hospodářství a autoritářské režimy a zahrnuje i celou řadu společností, které v současnosti procházejí přechodem k trhu a demokracii.

Srovnávací analýzy ukázaly, že existuje silná vazba mezi lidskými hodnotami a charakteristikami společností. Namátkou: byl prokázán vztah mezi hodnotami a mírou porodnosti, nebo mezi stavem politické kultury a demokratickými institucemi a podobně mezi hodnotami a technologickým a ekonomickým rozvojem (např. Inglehart 2000). Mezinárodní srovnání rovněž odhalilo souvislost mezi ekonomickým rozvojem a spokojeností. Stejná data ukázala hluboký dopad komunistické vlády na subjektivní pocit štěstí: na začátku devadesátých let nežili nejméně šťastní lidé v nejchudších zemích světa jako jsou Nigérie nebo Indie, ale právě v postkomunistických zemích (Inglehart 2000).

Z dalších významných výsledků uvádíme jen některé, vybrané podle úzké vazby jejich autorů na WVS/EVS, podle jejich dostupnosti ve významných odborných časopisech nebo vlivných knihách a konečně také podle našeho subjektivního hodnocení jejich závažnosti. Abramson a Inglehart (1994, 1995), Inglehart (1995, 1997, 2000), Inglehart a Abramson (1994) a Inglehart a Baker (2000) podrobněji rozpracovávají obecnou tezi o (post)moderní proměně hodnot a různé její aspekty, Dogan (1994) se blíže zaměřuje na pokles nacionalismu v západní Evropě, Granato, Inglehart a Leblang (1996a, 1996b) se zamýšlejí nad kauzalitou vztahu mezi kulturním prostředím a ekonomickým rozvojem a například Veenhoven (1993) analyzuje mezinárodní rozdíly ve spokojenosti se životem a pocitu štěstí (o Veenhovenove světové databázi štěstí psal SDA Info v čísle 1/2001) a konečně Inglehart (1999) podrobně rozebírá souvislost mezi důvěrou, blahobytem a demokracií.

České výzkumy ze série EVS

Česká republika se výzkumů EVS zúčastnila dvakrát, poprvé v roce 1991 a podruhé v roce 1999. V roce 1991 účast zabezpečoval tým Sociologického ústavu ČSAV pod

vedením doc. Řeháka, a to pro celé území tehdejšího Československa. V roce 1999 organizoval šetření tým Fakulty sociálních studií MUNI v Brně společně s týmem agentury SC&C a týmem ze Sociologického ústavu AV ČR. Projekt vedl doc. Rabušic z katedry sociologie FSS MUNI v Brně. Oba výzkumy jsou si obsahově velmi blízké a zaměřují se vedle otázek náboženských, církevních a religiózních i na hodnotu života, životní cíle a preference, volný čas, pracovní naplnění, rodinný život a osobní preference, stejně jako na současné sociální problémy jako jsou rozvod, potraty, sebevražda apod.

Otázky z oblasti náboženství byly v obou výzkumech zpracovány velmi podrobně. Bylo provedeno dotazování na důležitost náboženství v životě respondenta, členství v náboženských a církevních organizacích, množství času věnované církvi. Ve výzkumu byla řešena otázka rozlišení dobra a zla, identifikace s některým z náboženských vyznání v současnosti i minulosti, frekvence návštěvy bohoslužeb ve 12 letech věku a v současnosti, vztah k různým náboženským obřadům, osobní pocit víry. Respondenti byli dále dotazováni, zda církev dává uspokojivou odpověď na některé aktuální veřejné otázky (např. morálka, rodina, duchovní potřeby lidí, sociální problémy), zda věří v existenci Boha, posmrtného života, pekla, nebe, hříchu, převtělování duší a přenosu myšlenek na dálku. Dotazník se rovněž zabýval osobní představou o Bohu, důležitostí Boha pro život, praktikování modliteb, meditace a rozjímání. V neposlední řadě byli respondenti dotazováni na vztahy mezi náboženstvím a politikou, náboženstvím, školami a výchovou, náboženstvím a státem, a byla zkoumána i důvěra v církve.

Výzkum z roku 1991 byl proveden v červnu až srpnu na 3245 respondentech (tj. 2109 z ČR a 1136 ze SR). Výběr byl pravděpodobnostní. Dotazování bylo provedeno formou standardizovaného osobního rozhovoru. Datový soubor obsahuje celkem 483 proměnných.

Výzkum v roce 1999 proběhl v březnu až květnu na 1908 respondentech starších 18 let. Výběr respondentů vycházel z výzkumu SIALS, který Sociologický ústav a firma SC&C provedli v roce 1998. Do výzkumu EVS byli zařazeni všichni respondenti ze SIALSu, kteří nejpozději v roce 1999 dosáhli 18 let a kteří v průběhu dotazování pro výzkum SIALS projevili ochotu zúčastnit se i dalšího výzkumu. Těchto lidí bylo celkem 1984, z nich se ovšem 380 nepodařilo vůbec oslovit (odstěhovaní, zesnulí, dlouhodobě mimo, k nezastižení). Ze zbylých 1604 respondentů se podařilo realizovat 1080 rozhovorů. To odpovídá návratnosti 67 procent. Protože vzorek SIALSU pokrývá pouze populaci do 66 let věku, bylo přiděleno cca 300 rozhovorů na subpopulaci 66+ ve stejných místech, kde se konaly rozhovory s respondenty SIALSu; výběr byl dělán náhodnou procházkou s kvótní koncovkou (podle věku, pohlaví a vzdělání). Vzhledem k tomu, že se takto stanoveným výběrovým pravidlem jednak nepodařilo sebrat dostatečný počet dotazníků, jednak vybraný soubor dobře nekopíroval strukturu populace v mladších ročnících (výrazně chybějící lidé s nižším vzděláním), bylo rozhodnuto sebrat ještě další rozhovory opět náhodnou procházkou s kvótní koncovkou, nyní podle věku, vzdělání, pohlaví a ekonomické aktivity. Celkem se kvótně sebralo 828 dotazníků. Velikost souboru tak je N = 1908. Samotné dotazování proběhlo metodou standardizovaného rozhovoru.

Data z výzkumu v roce 1999 byla vážena podle výsledků Mikrocenzu 1996. Byly konstruovány váhy založené na propojených statistikách o pohlaví, věkové skupině, ekonomické aktivitě, rodinném stavu a vzdělání, přičemž se postupovalo po krajích. Všechny uvedené veličiny se v souboru po vážení neodlišují na 5 % hladině významnosti od údajů Mikrocenzu, a to v celé populaci ani v jednotlivých krajích.

V současnosti nemáme k dispozici spolehlivou evidenci českých publikací založených na výzkumech WVS/EVS. K dostupným textům patří Řehákův text porovnávací hodnotové profily Čechů a Slováků v rámci československé federace (Řehák 1992) a Rabušicova stať uvádějící tematiku tiché revoluce do českého kontextu (Rabušic 1991). Mezi novější texty patří Rabušicova studie o sociální exkluzi (Rabušic 2000), Rabušicovy a Řehákové články o vývoji postmaterialismu v ČR (Rabušic 2001; Řeháková 2001a, 2001b), Vlachov text o důvěře v demokracii (Vlachová 2001), Lužného a Navrátilové studie o rozsahu a průběhu sekularizace v ČR (Lužný a Navrátilová 2001a, anglicky Lužný a Navrátilová 2001b), Burjankův srovnávací text o xenofobii v ČR a dalších zemích (Burjanek 2001a, anglicky Burjanek 2001b), Marešův článek o pracovních hodnotách (Mareš 2001a, anglicky Mareš 2001b), studie manželů Rabušicových o hodnotových preferencích v rodinné výchově (Rabušic a Rabušicová 2001a, anglicky Rabušic a Rabušicová 2001b) a Rabušicova studie analyzující vztah mezi proměnnou hodnot a změnami rodinného chování v ČR (Rabušic 2001b).

Protože archiv data z EVS archivuje a distribuuje, je také správcem databáze jejich užití. Proto prosíme autory (včetně studentů), kteří v minulosti data z EVS používali, nebo je v současnosti stále používají, aby nás laskavě o jejich publikačním využití informovali. Reference o publikovaných textech pošlete na adresu archivu:

archiv@soc.cas.cz.

Český výzkum ISSP 1998 Náboženství

V roce 1999 byl v ČR proveden další se série mezinárodních srovnávacích výzkumů ISSP, tentokrát věnovaný otázkám náboženství. Podrobnější informaci o sérii výzkumů ISSP publikoval SDA Info v čísle 1-2 v roce 1999, a proto se mu zde více nevěnujeme. V rámci ISSP bylo téma náboženství zkoumáno poprvé v roce 1991 (tehdy bez účasti ČR) a podruhé v roce 1998. Z organizačních důvodů proběhl sběr dat v ČR až v polovině roku 1999. Český datový soubor je v české a anglické verzi k dispozici v Sociologickém datovém archivu. Prostřednictvím SDA mohou zájemci získat přístup i k mezinárodním datům.

Výzkum byl připraven týmem sociální stratifikace Sociologického ústavu AV ČR. Sběr dat provedla agentura SC&C v červnu a červenci 1999 na 1224 respondentech starších 18 let. Respondenti byli vybíráni metodou třístupňového náhodného výběru. V prvním výběrovém kroku bylo náhodně vybráno 150 volebních okrsků, ve druhém kroku byly v každém okrsku náhodnou metodou vybrány domácnosti a ve třetím kroku byl náhodně vybrán v každé domácnosti respondent. Autoři výzkumu doporučují používat při analýze vážení, a to jak designovou váhu, která zohledňuje velikost domácnosti respondenta, tak váhy poststratifikační vytvořené podle údajů z Mikrocenzu 1996.

Výzkum ISSP 1998 Náboženství zkoumá vliv náboženských představ a chování na sociální, politické a morální

postoje, náboženskou výchovu, náboženské aktivity, tradiční křesťanské a existenciální představy, osobní morálku, postoje k sexuálnímu chování, potratům, kriminálnímu chování a jeho trestání. Otázky základního modulu ISSP jsou doplněny standardními sociodemografickými otázkami, zkonstruovanými ukazateli socioekonomického statusu (sociální třída EGP, socioekonomický index statusu povolání ISEI a prestiž povolání SIOPS) a specifickými českými otázkami týkajícími se tématu náboženství. Celkem soubor obsahuje 372 proměnných.

Česká data z výzkumu ISSP 1998 Náboženství byla publikačně zpracována zejména ve dvou přehledových statích Hamplové (Hamplová 2000a, 2000b), dále pak ve studii průběhu sekularizace v ČR (Lužný a Navrátilová 2001a, anglicky Lužný a Navrátilová 2001b). Hamplová (v tisku) dále píše o vývoji institucionalizovaného a neinstitutionalizovaného náboženství v ČR v posledním půlstoletí a Hamplová s Pikálkovou zpracovaly na základě dat z ISSP 1998 téma hodnotového profilu i do své analýzy partnerství, rodičovství a nesezdaného soužití (Hamplová a Pikálková - v tisku).

Podobně jako v případě publikací z výzkumu WVS/EVS i v případě ISSP prosíme autory, aby upozorňovali archiv na jejich publikační využití dat poskytnutých archivem.

Aufbruch

Název *Aufbruch* je označení pro výzkum původně nazývaný "Bůh po komunismu" a jeho oficiální název je Religiozita v reformovaných východo (středo) evropských zemích. Autory tohoto projektu jsou Paul M. Zulehner a Miklos Tomka. P. M. Zulehner je profesor na Teologické fakultě Vídeňské univerzity a působí v Pastorálním fóru ve Vídni, kde vede skupinu realizující výzkum *Aufbruch*. M. Tomka je spoluautorem výzkumu a působí na Teologické fakultě Univerzity v Budapešti.

Výzkumný projekt *Aufbruch*, který garantuje *Pastorale Forum Wien*, šetří postavení církví (především katolické) ve východní a střední Evropě v době komunismu a následné proměny pozic související s rozpadem komunistického bloku. Jeho cílem je získání přesnějších znalostí o náboženských – církevních aspektech v dané společnosti. Všechny poznatky nejsou určeny jen pro "akademické" užití, ale směřují i do oblasti tvorby politiky, a to jak církevní, tak státní. Projekt běží v deseti postkomunistických zemích, mimo ČR ještě v Litvě, Polsku, Ukrajině, Slovensku, bývalé NDR, Maďarsku, Rumunsku, Chorvatsku a Slovinsku.

Výzkum je založen interdisciplinárně. Tým v každé zúčastněné zemi tvoří odborníci z oblasti historie, sociologie a teologie. Již v personálním obsazení je tak naznačeno, že výzkum se uskutečňuje ve dvou rovinách. Jedna sleduje historickou analýzu. Sem spadá charakteristika vývoje náboženskosti, církví, řádů a dalších s tím souvisejících aspektů náboženského života a má pokrýt roky od 2. světové války až do devadesátých let. Tuto část projektu v České republice vede J. Stříbrný z České křesťanské akademie. Druhá rovina výzkumu je zaměřena na empirická sociologická šetření, jež jsou orientována na oblast duchovního života společnosti. Tuto oblast výzkumu u nás zajišťuje L. Prudký.

Historická rovina, pro jejíž vědeckou práci je určující kvalitativní výzkum (při něm se vychází z rozhovorů s pamětníky, z vyhodnocování archivů, samizdatů, sekundární

literatury atd.), sleduje a upřesňuje v pracovních diskusích a na symposiích aktuální témata nábožensko-církevního života. Především se jedná o tato témata:

- Vedení a církevní komunikace.
- Recepce II. Vatikánského koncilu (1962-1965) v postkomunistických zemích.
- Církev a média.
- Laici – ženy – mládež.
- Materiální základ – místo a význam peněz v církevním myšlení.
- Starost o kněze – dopad proměn společenských struktur na místo, šance, postavení kněží.
- Spirituální a náboženská hnutí – proměna a postoje křesťanských církví ve vztahu k nekřesťanským a novým náboženským hnutím.
- Náboženství a národní identita.
- Ekumenismus.
- Konformismus a odpor - kolaborace a odpor v daném politickém uspořádání.
- Řád – postavení církvi před, během, po komunismu a její začlenění do řádu společnosti.
- Náboženská výuka – a její aplikace ve společnosti,
- Národní zbožnost – role a význam důležitých národních fenoménů pro národní zbožnost.
- Internacionalismus církve – Vatikánská politika, vztah Říma a lokálních církví, mimopolitické aktivity.
- Charita.

Kvantitativní výzkum, který je určující pro druhou výzkumnou část projektu *Aufbruch* a je postavený na sociologických šetřeních, hledá odpověď na určitý typ otázek: např. Co představuje pro lidi po čtyřiceti letech komunismu náboženství? Co je křesťanství? Kdo je Kristus? Jak vypadá a co se děje v církvi? Jak jednotlivec chápe pojmy jako jsou ateismus, víra atd.? V co věří a v co ne? Jak se projevuje víra religiózní a profánní na sebeporozumění jedince? Jaká je formovala zkušenost s náboženstvím a náboženskými komunitami během komunismu?

V České republice bylo v rámci empirického šetření sesbíráno v říjnu a listopadu 1997 celkem 1053 rozhovorů. Cílovou skupinou výběru byla populace ČR ve věku od 18 let výše. Dotazník obsahoval celkem 106 otázek včetně demografických znaků, po započtení i vytvořených proměnných má datový soubor celkem 248 znaků, z čehož je 224 věcných a ostatní jsou sociální a demografické identifikace. Respondenti byli vybíráni vícetupňovým náhodným výběrem. V České republice dozorovala výzkum Česká křesťanská akademie a samotný terénní sběr dat provedla agentura GfK Praha.

V kvantitativní části projektu *Aufbruch* jde o nalezení faktů, které zdokumentují socioreligiozní dimenzi postkomunistických společností. Analyzovány jsou tyto oblasti:

- Náboženská mapa jednotlivých zemí,
- Náboženství v sociálních strukturách,
- Modernizace a náboženství,
- Náboženství v kontextu doby – generační proměna,
- Náboženství, národ, politika,
- Náboženství všedního dne,
- Postoj vůči světu s životu,
- Náboženství a osobnost – autoritářství a solidarita,
- Náboženství a mezilidské vztahy,
- Osobní spokojenost.

Celkově tak lze škálu otázek rozdělit do několika oblastí, v kterých jsou jedinci dotazováni na:

- a) hodnotovou orientaci (zahrnující všeobecné hodnoty, hodnotové struktury a preference, vlastní sebehodnocení, hodnocení standardně uznávaných hodnot – rodina, vlast, normy chování)
  - b) individuální postoje k náboženství a víře (osobní vztah k bohu, vliv náboženství na osobní život, vlastní praktickování - aktivity v církvích a náboženských společnostech)
  - c) církve a jejich funkčnost a význam pro společnost
- Souhrnně řečeno, otázky výzkumu se snaží dobrat odpovědi na to, jak je to s "Bohem po komunismu".

Dosavadní dostupné informace k šetření *Aufbruch* jsou zachyceny především ve čtyřech již publikovaných knihách. Tomka a Zulehner (1999) shrnují informace o vývoji náboženství ve střední a východní Evropě, Tomka et al. (1999) se blíže zaměřují na otázky církve a zpracovávají výsledky empirického šetření z Maďarska, Litvy a Slovenska, Tomka a Zulehner (2000) se soustředili na společenské otázky náboženského vývoje, **a konečně čtvrtá kniha je věnována i ČR** (Prudký et al. 2000). U nás se o projektu *Aufbruch* zmiňuje Libor Prudký v Sociologickém časopise (Prudký 2000).

Sociologický datový archiv v Praze nemá v současnosti k dispozici data z projektu *Aufbruch*. Jejich získání je ale schopen zprostředkovat garant české části empirického šetření Libor Prudký (POINT Praha). Kusé informace o projektu jsou dostupné na internetu (viz odkazy).

Česká populace a bible

Výzkum "Vztah české populace k náboženství a k Bibli" zorganizovala *The British and Foreign Society* (Swindon, Velká Británie) and *The Lausanne Committee for World Evangelization* (Oxford, Velká Británie) v roce 1991. Výzkum proběhl v šesti zemích bývalého komunistického bloku, jmenovitě v ČSFR, Maďarsku, Polsku, Ukrajině, Litvě a Rusku (zvláštní šetření proběhlo v ruském Tatarstánu). Předmětem výzkumu bylo poznání náboženských a nenáboženských orientací obyvatel. Dále pak znalost Bible a o Bibli včetně názorů na ni. S tím souvisejí otázky dotýkajících se náboženských aktivit a jejich forem. Sběr dat v České republice organizovala Československá biblická společnost Praha a samotný sběr provedl Institut pro výzkum veřejného mínění Praha. Celkem bylo kvótní metodou sebráno 1950 rozhovorů s lidmi staršími 15 let. Sběr dat se uskutečnil od 14. 3. – 25. 3. 1991 a provedlo jej tehdejší IVVM. Data má v současnosti ve správě zadavatel výzkumu a nejsou volně k dispozici. Podrobnosti o publikačním využití dat nám nejsou známy, k dispozici je nicméně závěrečná zpráva z výzkumu v české i anglické verzi. Ta je uložena v archivu CVVM (viz odkazy). Další podrobnosti o výzkumu mohou zájemci získat od Jána Mišoviče z CVVM.

Reference

- Abramson, Paul R., and Ronald Inglehart. 1994. Education, security, and postmaterialism. *American Journal of Political Science* 38, 3: 797-814.
- Abramson, Paul R., and Ronald Inglehart. 1995. *Value Change in Global Perspective*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Burjanek, Aleš. 2001a. "Xenofobie po Česku- jak si stojíme mezi Evropany?" *Sociální studia* 6: 73- 89.
- Burjanek, Aleš. 2001b. "Xenophobia among the Czech Population in the Context of Post-Communist Countries and Western Europe." *Czech Sociological Review* 9: 53- 67.

- Dogan, Mattei. 1994. The decline of nationalism within Western Europe. *Comparative Politics*, April: 281-305.
- Granato, Jim, Ronald Inglehart and David Leblang. 1996a. „The Effect of Culture on Economic Development: Theory, Hypotheses and Some Empirical Tests.“ *American Journal of Political Science* 40,3: 607-31.
- Granato, Jim, Ronald Inglehart and David Leblang. 1996b. „Cultural Values, Stable Democracy and Economic Development: A Reply.“ *American Journal of Political Science* 40,3: 680-96.
- Hamplová, Dana. 2000a. „Šetření ISSP 1998- Náboženství.“ *Sociologický časopis* 431- 440.
- Hamplová, Dana. 2000b. Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP. Sociologické texty 2000/3. Praha: SoÚ AV ČR.
- Hamplová, Dana. 2001. „Institucionalizované a neinstitutizované náboženství v českém poválečném vývoji.“ *Soudobé dějiny* 8: v tisku.
- Hamplová, Dana a Simona Pikálková. 2001. „Manželství, nesezdané soužití a partnerský vztah.“ Praha: Sociologický ústav (v tisku).
- Inglehart, Ronald. 1995. „Changing Values, Economic Development and Political Change.“ *International Social Science Journal* 145: 379-404.
- Inglehart, Ronald. 1997. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton Univ. Press.
- Inglehart, Ronald. 1999. „Trust, Well-Being, and Democracy.“ Pp. 88- 120 in: *Democracy and Trust*. Editoval Mark Warren. New York a Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, Ronald. 2000. „Globalization and Postmodern Values.“ *The Washington Quarterly* 23: 215- 228. .
- Inglehart, Ronald, and Paul R. Abramson. 1994. Economic security and value change, 1970-1993. *American Political Science Review*, June:336-54.
- Inglehart, Ronald a Wayne E. Baker. 2000. „Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values.“ *American Sociological Review* 65: 19- 55.
- Lužný, Dušan a Jolana Navrátilová. 2001a. „Náboženství a sekularizace v České republice.“ *Sociální studia* 6: 111- 125.
- Lužný, Dušan a Jolana Navrátilová. 2001b. „Religion and Secularization in the Czech Republic.“ *Czech Sociological Review* 9: 85- 98.
- Mareš, Petr. 2001a. „Češi: zaměstnání a práce. Jak jsou Češi spokojeni ve své práci.“ *Sociální studia* 6: 91- 109.
- Mareš, Petr. 2001b. „The Czechs: Jobs and Work.“ *Czech Sociological Review* 9: 59- 84.
- Prudký, Libor. 2000. „Výzkum hodnot, víry a religiozity 'Probuzení' (Aufbruch).“ *Sociologický časopis* 36: 378-381.
- Prudký, Libor, Pero Aračić, Krunoslav Nikodem, Franjo Šanjeh, Witold Zdaniewicz, Miklós Tomka. 2000. *Religion und Kirche in Ost (Mittel) Europa: Tschechien, Kroatien, Polen*. Wien: Pastorales Forum.
- Rabušic, Ladislav. 2000. „Koho Češi nechťejí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti.“ *Sociální studia* 5: 67- 85.
- Rabušic, Ladislav. 2001a. „Je česká společnost 'postmaterialistická'?“ *Sociologický časopis* 36: 3- 22.
- Rabušic, Ladislav. 2001b. „Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic.“ *Czech Sociological Review* 9: 99- 122.
- Rabušicová, Milada a Ladislav Rabušic. 2001a. „České výchovné hodnoty: tradiční nebo moderní?“ *Sociální studia* 6: 127- 148.
- Rabušicová, Milada a Ladislav Rabušic. 2001b. „Which Qualities Should Children Be Encouraged to Learn at Home?“ *Czech Sociological Review* 9: 123- 142.
- Řeháková, Blanka. 2001a. „Who Are Czech Materialists, Post-materialists, and Those Who Are Mixed, and How Do They Differ in Their Opinions and Attitudes on Selected- Primarily Political- Issues?“ *Czech Sociological Review* 9: 35- 52.
- Řeháková, Blanka. 2001b. „Změny hodnot v České republice a Inglehartova hodnotová typologie.“ *Sociální studia* 6: 47- 71.
- Řehák, Jan. 1992. „Are the Czechs and Slovaks different?“ *Czechoslovak Sociological Review* 28 (special issue): 129-132.
- Tomka, M. a P. M. Zulehner. 1999. *Religion in der Reformländer Ost (Mittel) Europas*. Wien: Pastorales Forum.
- Tomka, Miklós, A. Maslamskité, Andrius Narielas, Niko Toš a Vinko Potočnik. 1999. *Religion und Kirche in Ost (Mittel) Europa: Ungaren, Litauen, Slowenien*. Wien: Pastorales Forum.
- Tomka, M. a P. M. Zulehner. 2000. *Religion im gesellschaftlichen Kontext Ost (Mittel) Europa*. Wien: Pastorales Forum.
- Veenhoven, R. 1993. *Happiness in Nations*. Rotterdam: Risbo.
- Vlachová, Klára. 2001a. „Legitimita demokracie a důvěra v instituce v České republice.“ *Sociální studia* 6: 23- 45.
- Vlachová, Klára. 2001b. „The Legitimacy of Democracy and Trust in the Political Institutions in the Czech Republic.“ *Czech Sociological Review* 9: 13- 33.

Odkazy na www:

World Values Survey: <http://wvs.isr.umich.edu/>

ISR (Institute for Social Research):

<http://www.isr.umich.edu/>

Ronald Inglehart - osobní stránka:

<http://wvs.isr.umich.edu/ringlehart/>

ICPSR (Inter-university Consortium for Political and Social Research): <http://www.icpsr.umich.edu/>

ISSP (International Social Survey Programme): <http://www.issp.org/>

Sociologický datový archiv, Praha:

<http://archiv.soc.cas.cz>

Aufbruch Projekt:

<http://www.vallastudomany.hu/aufbruch/>

Slovenský archiv ADP - informace o datovém souboru Aubruch:

http://rcul.uni-lj.si/fd_adp/opisi/ABR97.XML

CVVM: <http://www.soc.cas.cz/cvvm/>

e-mail: cvvm@soc.cas.cz

Český "Middletown" a podpora legality potratů

Yana Leontiyeva

studentka sociologie Fakulty Sociálních věd UK

Článek vychází ze seminární práce studentky Fakulty sociálních věd a je věnován studiu podpory, kterou obyvatelé českého malého města (Middletownu¹¹) vyjadřují legalitě potratů. Pro analýzu byla použita data z šetření „Lidé s vlivem a osobní mezilidská komunikace při utváření politických postojů v lokální komunitě“ provedeného v Klatovech v roce 1999. Analýza bude publikována ve dvou částech, v tomto a v následujícím čísle SDA Info.

Potraty představují důležitý společenský fenomén, jehož vnímání má dvě dimenze, legální a morální. Podpora legality potratů nemusí

nutně zároveň znamenat i morální podporu. Mnoho lidí souhlasí s uzákoněním práva ženy podstoupit potrat, přestože má k jevu samotnému osobní výhrady. Následující analýza je věnována pouze jednomu z obou aspektů, postojům k legalitě potratů.

Dostupné studie postojů k potratům

Dr. Libor Stloukal z Australské národní university studoval ve své disertační práci historické a demografické aspekty potratů. Bývalé Československo označil za zemi, která vyšetřila a publikovala úplnou statistiku potratů. Pokud se ale týká šetření postojů, situace je horší. Podle dostupných informací v České republice během posledních desetiletí nevznikla žádná komplexní postojová studie týkající se problematiky potratů. Některé výzkumy zaměřené na jiná témata ovšem obsahovaly otázky, které se tématu dotýkaly.

Přibližně 1300 svobodných lidí ve věku do třiceti let bylo na podzim roku 1997 dotazováno na postoje k manželským vztahům a rodičovství. V jedné z otázek byli respondenti tázáni, co by dělali v případě otěhotnění nebo, u mužů, v případě uvedení partnerky do jiného stavu. Data odhalila, že především mladší respondenti a ženy dávají častěji přednost ukončení nechtěného

těhotenství (Fialová et. al 2000). Z toho můžeme usuzovat, že ženy a lidé nižšího věku budou tolerančnější k potratům. Demografická data analyzovaná M. Kučerou a L. Fialovou však ukazují, že počet provedených potratů není závislý na věku ženy lineárně. Větší počet potratů patří častěji k charakteristikám žen ve středním věku (Kučera a Fialová 1996). Autoři *European Values Survey* z roku 1991 naopak doložili, že narozdíl od pohlaví a věku mají na podporu potratů pozitivní vliv velikost místa bydliště a dosažené vzdělání. Otázky týkající se potratů byly též součástí mezinárodního výzkumu ISSP o náboženských hodnotách (ISSP 1998). Respondenti odpovídali, zda akceptují potrat v případě vysoké pravděpodobnosti defektu plodu a má-li rodina nízký příjem. Respondenti tak měli vyjádřit postoje ke dvěma odlišným typům situací. Jedna obsahovala objektivní zdravotní komplikace, druhá subjektivní potíže. Tyto důvody jsou v některých studiích označovány jako „tvrdé“ a „měkké“. Výsledky zmíněných projektů se zde ovšem nebudeme zabývat do detailu, protože položené otázky byly orientovány spíše na morální aspekty potratů, a ty nejsou předmětem této práce.

Zdravotní a sociální důvody pro potrat

Typ otázek použitý ve výzkumu ISSP je v šetřeních postojů k potratům častý. Vyplyvá z konfirmační faktorové analýzy, která kromě dvou jmenovaných okolností zahrnuje další položky indikující situace jako je ohrožení zdraví matky, těhotenství v důsledku znásilnění, ženskou neochotu vzít si otce či ponechat si neplánované dítě a další položky, které odhalují hlavní latentní faktory ovlivňující postoje. Jedná se o tzv. zdravotní a sociální faktor. První je obvykle reprezentován dotazováním na postoj v situaci, kdy je ohroženo matčino mentální či fyzické zdraví. Některé studie k indikátorům zdravotního faktoru zahrnují také důvody spojené s vážnou deformací plodu. Zde je však možný dvojí pohled. Z jednoho hlediska je tato situace spojena se zdravotním aspektem, z druhého však musí být brána v úvahu také sociální stránka problému spojená s obtížemi ponechání si mentálně či fyzicky postiženého dítěte. V naší studii budeme předpokládat, že latentní zdravotní faktor je při posuzování potřebnosti legality potratu v případě defektu plodu pro respondenty důležitější.

Podpora legality potratu ze sociálních a zdravotních důvodů má většinou výrazně odlišný charakter. Subjektivní potíže jsou považovány za méně závažné, a proto jsou lidé k potratům ze sociálních důvodů méně tolerantní (viz např. postoje k potratům ze sociálních a zdravotních důvodů mezi americkou mládeží, Marsiglio a Shenan 1993).

Zdroj dat a měření postojů

Data pro analýzu pocházejí z výzkumného projektu „Lidé s vlivem a osobní mezilidská komunikace při utváření politických postojů v lokální komunitě“, který byl proveden na podzim 1999 za podpory Grantové Agentury České republiky. Vzorek tvořilo 1486 náhodně vybraných dospělých obyvatel průměrného města (Klatovy) v Západních Čechách. Školení tazatelé provedli standardizované osobní rozhovory trvající přibližně 45 minut.

Postoje k potratům nebyly hlavním tématem tohoto výzkumu, nicméně třetí část dotazníku nazvaná „Události a názory“ obsahovala dvě otázky týkající se legality potratů. V první z nich byli respondenti dotázáni na obecné postoje k různým veřejným problémům včetně legalizace potratů. Měli souhlasit či nesouhlasit s výrokem „Těhotná žena má mít právo podstoupit legální potrat, jestliže si to z nějakého důvodu přeje“. Ve druhé otázce měli respondenti uvést svůj souhlas či nesouhlas s právem ženy na legální potrat v případě konkrétních okolností. Těmito okolnostmi byly: a) existuje vysoká pravděpodobnost vážného poškození dítěte; b) žena je vdaná a nechce už žádné další děti; c) těhotenstvím je vážně ohroženo zdraví ženy; d) rodina má velmi nízký příjem a nemůže si dovolit žádné další děti; e) žena otěhotněla důsledkem znásilnění; f) žena není vdaná a nechce si

vzít otce dítěte. Škála možných odpovědí indikovala respondentův souhlas či nesouhlas a obsahovala možnost „nevím“, která, jak je popsáno níže, nebyla vyloučena z analýzy.

Musíme předpokládat, že někdy respondenti odmítnutím určitého výroku ukázali svůj nesouhlas s morální stránkou podstoupení potratu. To může být například následkem efektivní protipotratové propagandy (američtí vědci došli ke stejným závěrům, viz Rosenhouse-Persson a Sabagh 1983). Zvláště v současnosti je „hnutí pro život“ úspěšné v mobilizaci svých podporovatelů. Nedávno se např. v české veřejné dopravě a na internetu objevila „proživotní“ kampaň, která prohlásila potrat za vraždu.

Cílem této analýzy není studium přijatelnosti potratů, ale stupeň podpory práva ženy na legální potrat. Z tohoto důvodu se omezíme na analýzu podílu „pozitivních“ odpovědí, které byly interpretovány jako podpora legalizace potratů. Text nesměruje k žádným závěrům o netolerantních či nedemokratických postojích těch, kteří odpověděli negativně.

Ze stejného důvodu jsou do analýzy zařazeni nerozhodnutí respondenti. Vyřazení respondentů, kteří odpověděli „nevím“, by totiž zvýšilo podíl těch, kteří podporují legální potrat ze sociálních důvodů, přičemž podpora potratů ze zdravotních důvodů by zůstala stejná. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin: „ti, kteří podporují potraty“, tj. ti, kteří souhlasí s nabídnutými výroky, a „ostatní“. Skupina nerozhodnutých, kteří nevyjádřili názor týkající se legality potratů, byla též analyzována s ohledem na různé okolnosti, kdy by potrat mohl být potřebný.

Hypotézy a metody testování

Část analýzy je věnována potvrzení hypotézy o existenci dvou odlišných faktorů, zdravotního a sociálního, které ovlivňují proces rozhodování se v otázce podpory legálních potratů. Inspiraci pro volbu metody testování byly obdobné výzkumné práce, které pro jejich identifikaci použily faktorovou analýzu. První faktor by měl vyjadřovat respondentův postoj k potratu v situaci ohrožení zdraví matky či dítěte. Předpokládáme, že důvody „těhotenství vážně ohrožuje zdraví matky“, „těhotenství je důsledkem znásilnění“ a slaběji též důvod „pravděpodobná vážná deformace plodu“ identifikují tzv. zdravotní faktor, ostatní tři položky pak sociální faktor.

Dále předpokládáme, že lidé vyjádří větší podporu legalizaci potratu, jestliže je ohroženo zdraví matky nebo dítěte. Nechceme však pouze poukázat na rozdíl ve stupni podpory v souvislosti s oběma faktory. Předpokládáme, že narozdíl od potratů ze zdravotních důvodů se může podpora potratů ze sociálních důvodů významně lišit v závislosti na různých demografických charakteristikách. Tedy např. očekáváme, že mužské pohlaví, vyšší věk, silnější náboženská víra a nižší vzdělání budou spojeny s významně slabší podporou legálního potratu ze sociálních důvodů. Vyšší stupeň podpory potratů očekáváme od respondentů, kteří vyjádřili svoji „sexuální svobodu“ omlouváním manželské nevěry a postavením homosexuálních vztahů na roveň vztahům heterosexuálním. Tolerance legálního potratu bude dále zkoumána s ohledem na schopnost samostatného rozhodování, a to zejména u žen (viz dále).

Příprava dat

Celkem byly v Klatovech provedeny rozhovory se 1486 respondenty. Po filtraci těch, kteří se nevyjádřili (chybějící hodnoty) k otázkám potratů, náboženství, manželské nevěry, politických extrémistů, nacionalistů a homosexuálů, a dále těch, u nichž chybí data o vzdělání a manželském stavu, zůstává 1374 případů. 42 respondentů souhlasilo s potratem na žádost, ale nesouhlasilo s legálními potraty z vážných důvodů jako ohrožení matčino zdraví, defektu plodu a těhotenství v důsledku znásilnění (v následné analýze budou tyto důvody označeny jako indikátory zdravotního faktoru). Lze předpokládat, že tito respondenti nerozuměli otázce nebo neodpověděli správně. Tyto případy byly

proto též vyloučeny z analýz. Celkový počet případů vstupujících do analýzy je tedy 1332 (viz procentní rozdělení v tabulce 1).

Ne všichni respondenti uvedli své názory na potraty. Drtivá většina odpověděla na otázky týkající se zdraví matky nebo dítěte. Mnohem obtížnější však pro respondenty zřejmě bylo vyjádřit se k legalitě potratu z důvodu finančních problémů nebo protože se matka nechce vdát za otce dítěte. Podíl chybějících odpovědí se zdá být indikátorem rozporuplnosti otázky legality potratů za uvedených okolností.

Legalita potratu na žádost a v různých situacích

Pouze čtyři respondenti zamítli legální potrat ve všech dotazovaných situacích a sedm dotázaných se ve všech případech vyhnulo rozhodnutí udáním možnosti "nevím". Téměř dvě třetiny respondentů naopak podpořily legální potraty ve všech šesti uváděných situacích. 30 z těchto 784 respondentů ovšem uvažovalo i jiné situace, kdy by neměl být potrat legální, a odmítlo potrat na žádost. Zbývajících 754 dotazovaných, tj. 57 % z celku, vyjádřilo podporu právu ženy podstoupit legálně potrat z jakéhokoli důvodu.

Jaký je předpokládaný kontext postojů k potratu na žádost? Jednalo se o vyjádření nebo nevyjádření podpory právu na potrat neohledně na okolnosti, které k němu vedou. Jsou-li lidé dotázáni na posouzení legality potratu na žádost mohou mít ale na mysli rozličné situace. Někdy tato věc asociuje s nechutí svobodné matky vdát se či mít dítě v nízkém věku, někdy s pokusem regulovat velikost rodiny nebo možná také se záchranou života matky ohroženého v případě těhotenství. Je nicméně obtížné vztahovat otázku „na žádost“ ke zdravotním či sociálním důvodům, neboť je spíše spojena s ženským právem než s konkrétními objektivními potížemi. Proto byla tato položka vyřazena z faktorové analýzy.

Sociální a zdravotní škály

Každá ze šesti životních situací, kdy žena stojí tvář v tvář nechtěnému nebo nebezpečnému těhotenství a rozhoduje se o potratu jako o možném řešení, se ukazuje být pro obyvatele českého malého města různě důležitá. Jak jsme předpokládali, podpora vyjádřená ukončení těhotenství spojeného s fyzickým nebo psychickým (v případě znásilnění) narušením matky nebo s velkou pravděpodobností, že dítě se může narodit fyzicky či mentálně poškozené, překračuje 95% (viz tabulka 1). Finanční těžkosti, neochota ponechat si neplánované dítě nebo se vdát mají významně menší podporu.

Potrat z tzv. "tvrdých důvodů" byl podporován drtivou většinou respondentů bez ohledu na jejich věk či pohlaví. Potratům z důvodu sociálních potíží a z důvodu „neochoty se vdávat“ prokázaly významně vyšší podporu ženy a střední věková kategorie.

Pro test hypotézy o existenci dvou odlišných latentních faktorů, zdravotního a sociálního, bylo použito explorační faktorové analýzy obsahující šest výchozích položek. Jak předpokládala vstupní hypotéza, výsledky odhalily dva odpovídající faktory. U sedmé položky, „potrat na žádost“, bylo v předběžné analýze ověřeno, že se vztahuje k oběma faktorům přibližně stejně, a byla z další analýzy vyřazena.

Tabulka 2 obsahuje výsledky analýzy po rotaci faktorových os metodou Varimax, která umožňuje snazší identifikaci spojení proměnných s faktory. Tři položky spojené se zdravím matky a dítěte určují první faktor, který odpovídá latentnímu zdravotnímu faktoru, a zbývajících tři položky identifikují druhý faktor, který odpovídá latentnímu sociálnímu faktoru.

Tabulka 1. Souhlas s právem ženy na podstoupení legálního potratu. Dospělá populace v Klatovech, v procentech.

	souhlasí	nesouhlasí	neví	Celkem
na žádost	89	6	5	100
je-li poškozen plod	98	1	1	100
je-li ohroženo zdraví matky	98	1	1	100
je-li těhotenství důsledkem znásilnění	96	2	2	100
je-li vdaná a nechce žádné další dítě	78	18	4	100
má-li rodina nízký příjem	77	17	6	100
není-li matka vdaná	67	26	7	100

Zdroj dat: Klatovy 1999, N = 1 332.

Tabulka 2. Faktorová analýza postojů dospělých obyvatel Klatov k legálním potratům podle důvodu pro potrat.

Důvody pro potrat:	Skóre rotovaných komponentů	
	Sociální faktor	Zdravotní faktor
je-li ohroženo zdraví matky	0,058	0,816
je-li poškozen plod	0,101	0,809
je-li těhotenství důsledkem znásilnění	0,263	0,705
má-li rodina nízký příjem	0,809	0,19
je-li žena vdaná a nechce žádné další dítě	0,808	0,157
není-li matka vdaná	0,835	0,067

Zdroj dat: Klatovy 1999.

Poznámky: Extrakce faktorů metodou hlavních komponentů, metoda rotace:

Varimax s Kaiserovou normalizací.

Důvodem pro rozlišení sociálního a zdravotního faktoru je i existence sociální disonance, která je spojena s podporou legality potratu ze sociálních příčin. Postoje k sociálním aspektům potratu jsou silněji spojeny nejen s věkem, pohlavím, stupněm dosaženého vzdělání a náboženským vyznáním, ale také s dalšími důležitými faktory jako je sexuální morálka, stupeň individuální tolerance atp. A co víc, data z Klatov ukázala, že žádný z faktorů, které byly rozpoznány jako koreláty stupně tolerance k potratům ze sociálních důvodů a na žádost, významně neovlivňuje postoje lidí k potratům ze zdravotních důvodů. Také rozdíl v podpoře mezi méně a více tolerantními kategoriemi zůstává pod hladinou statistické významnosti.

Data z českého „Middletownu“ přesto ukazují, že podpora vyjádřená potratům ze zdravotních důvodů je spojena s podporou vyjádřenou potratům při sociálních potížích. Funguje pro ni jako jakási podřízená podmínka. Téměř žádný z respondentů nepodpořil potrat ze sociálních důvodů, jestliže jej zároveň nepodpořil z některého nebo ze všech důvodů zdravotních, a čím vyšší je podpora potratům ze zdravotních důvodů, tím větší je možnost, že budou souhlasit s jejich legalizací kvůli sociálním těžkostem. Tato tendence je platná pro všechny skupiny respondentů.

Vliv demografických faktorů na rozhodování o legalitě potratů

V následné analýze bude podíl těch, kteří podporují tři položky sociální škály, použit jako indikátor výše tolerance sociálním aspektům legálního potratu a poslouží ke srovnání podpory legálním potratům ze sociálních důvodů mezi rozdílnými skupinami respondentů. Na základě několika demografických a sociálních

charakteristik se potom pokusíme vytvořit modely pro předpověď pravděpodobnosti toho, že jedinec bude podporovat potrat ze sociálních důvodů.

Ženy a lidé středního věku jsou skupiny, které dávají legalitě potratů větší podporu. Ve srovnání s mužskou částí obyvatel Klatov podporují ženy legální potraty více za všech okolností, včetně potratu na žádost. Podíl těch, kteří podpořili ve všech případech potraty, byl mezi muži 55% a ženami 62%. Sedmi-procentní rozdíl sice není statisticky významný, lze však předpokládat, že ženy jsou spíše než muži nakloněny legalitě potratů, protože restrikce omezuje možnosti rozhodování v otázkách mateřství. Vztah mezi pohlavími a stupeň podpory bude posouzen pro ostatní faktory a dále specifikován.

Výsledky srovnání podpory potratů mezi jednotlivými věkovými kohortami nepotvrzují výchozí hypotézu o přímém vztahu mezi věkem a podporou potratu ze sociálních důvodů. Předpokládali jsme, že mladší lidé budou více podporovat práva na ukončení těhotenství v důsledku postupující liberalizace, která vede k rozšiřování osobních svobod v sexuální chování. Mladí lidé do 30 let ovšem významně méně souhlasili se sociálními důvody potraty než reprezentanti středního věku a starší věkové kategorie. Věková kategorie 30 až 39 let vykázala o 14% vyšší (66%) podporu pro sociální aspekty potratů než lidé ve věku do 30 let. Ti podporovali legalitu potratů ze sociálních důvodů jen v 52%. Ve věkových kategoriích 40 a více let stupeň individuální podpory legálních potratů klesá až na 56% ve věku 61 a více. I tato podpora je ovšem vyšší, než u nejmladší věkové kategorie.

Tento výsledek může souviset se situací zachycenou v demografických statistikách, podle nichž největší část interrupcí v České republice je opakovaná a připadá na ženy ve středním věku. Česká demografka L. Fialová popisovala situaci v roce 1994, kdy podíl interrupcí u starších žen stoupl ve srovnání s podílem interrupcí provedených na mladších ženách. Píše, že zde byl velký počet žen ve střední věkové kategorii a starších, které se vyhýbaly užívání antikoncepce a interrupce byly stále praktikovány jako metoda ukončení nechtěného, ve většině případů tzv. „nadbytečného“ těhotenství (Kučera a Fialová 1996). Současná nejmladší kategorie může mít lepší zkušenosti a otevřenější postoje k užívání antikoncepce, a to může mít dopad na významně menší toleranci potratů zejména v případech, kdy ženy nechtějí další dítě nebo, což je velmi zajímavé, kdy si svobodné matky nechtějí vzít otce dítěte. To může být přičteno vyšší zodpovědnosti v sexuálních vztazích a menší ochotě omluvit nechtěné těhotenství. Starší, zkušenější lidé mohou zároveň lépe rozumět všem potížím a zodpovědnosti spojené s ponecháním si dítěte.

Zdá se, že existuje souvislost mezi manželským stavem respondenta a postoji k potratům. Sezdaní významně (o 12%) více podporují legalizaci potratů. Jedním z možných vysvětlení je nepravá korelace. Manželský stav je spojen s věkem (bylo pouze 15 ze 706 starších než 46 let, kteří zůstali svobodní). Ovšem ani kontrola korelace v závislosti na věku neeliminuje tento vztah a větší podpora legalitě potratů u sezdaných byla ověřena i v tomto případě. Věk nevysvětluje vliv manželského stavu na postoje k potratům kompletně. Manželství s sebou přináší zkušenosti v životě (zejména nyní, kdy stoupá průměrný věk sňatku), ale také v manželských vztazích. Svobodní jednotlivci si sami sebe dokáží hůře představit v situaci, kdy se mají rozhodnout, zda si ponechat neplánované dítě (když již v rodině děti mají), které si nemohou dovolit.

Zajímavá fakta se ukazují při zkoumání vztahu mezi věkem, manželským stavem a podporou potratů s ohledem na pohlaví respondentů. Manželství má v otázce postoji k legalitě potratů velmi rozdílný vliv u mužů a u žen. Ve středních letech jsou muži i ženy tolerantnější k potratům. Ovšem ženy narozdíl od mužů podporují potraty bez ohledu na svůj manželský stav. Hrubý vliv manželského stavu na tolerantnost k potratům u žen se blíží nule, neboť konstantní podpora vyjádřená ženami kolísá nevýznamně

podle manželského stavu kolem 60%, což je v ostrém kontrastu k podpoře vyjádřené muži, která vzrostla o 18% a dosáhla 60%, když se muž oženil. Zdá se, že vdané ženy podporovaly legální potraty stejně jako svobodné, protože byly více zastoupeny ve starších věkových kategoriích. Ty spíše podporují legální potraty. Při kontrole vztahů podle věku se ukázalo, že sňatek má u žen záporný vliv na podporu potratů. Svobodné ženy v nejmladší věkové kategorii do 30 let vyjádřily podporu legalitě interrupcí ze sociálních důvodů ze dvou třetin (62%), u vdaných žen v tomto věku byla podpora méně než poloviční (43%), zatímco u mužů tomu bylo opačně, mladí svobodní podpořili legalitu potratů ze 43% a ženati ze 65%. Vdané ženy ve věku do třiceti let podporují potraty méně než jejich ženati vrstevníci. Toto je také jediná věková kategorie, ve které muži vyjadřují podporu legálním potratům častěji než ženy.

Svobodný muž může být jen nepřímo ovlivněn nechtěným těhotenstvím partnerky a jeho život se nemění tak radikálně, stane-li se otcem. Muž proto může mít při posuzování životních šancí v případě ponechání si dítě větší očekávání než žena. Vedle toho svobodní muži méně než svobodné ženy podporují "nepartnerské" těhotenství, kdy žena požádá o potrat, protože si nechce vzít otce dítěte. Může tomu být tak buď proto, že svobodní muži cítí zodpovědnost v sexuálních vztazích a preferují sňatek s matkou dítěte před ukončením těhotenství, nebo proto, že nechtějí omluvit nechtěné těhotenství, které lze předejít použitím antikoncepce. Obojí je úzce provázáno a není lehké učinit jasné závěry. Jedno je jisté, totiž že muži více podporují legalitu potratu v případě, že stojí tváří v tvář realitě rodinného života.

Bohužel zjištění, že fakt manželství má vliv na menší podporu legality potratů, nemohlo být na základě dat z Klatov ani definitivně potvrzeno, ani vysvětleno. Je nutné mít na paměti, že se jedná o případovou studii sídla s populací 23 000, které leží poměrně daleko od hlavního města. Lze předpokládat, že zdejší ženy mají větší tendenci orientovat se na rodinné hodnoty a jsou méně ambiciózní ve své profesionální kariéře, než ženy ve větších městech a zejména v Praze.

Náboženské vyznání a dosažené vzdělání

Náboženské založení občanů Klatov je závislé na věku. Starší lidé jsou více nábožensky založení. Podíl těch, kteří navštěvují bohoslužby pravidelně, příležitostně nebo takřka nikdy, ale stále věří v Boha, je ve věkové kategorii do 30 let 22% (ze 317), ve věku od 30 do 45 let 22% (ze 309), od 46 do 60 let 37% (ze 380) a u starších než 60 let 57% (ze 326). Postoje nejstarších obyvatel Klatov k legalitě potratů na jejich postoji k náboženství nezávisí. Závislost postojů na víře však byla identifikována u obou věkových kategorií do 45 let. Věřící do 30 let podporují legalitu potratů pouze ze 34%, zatímco ti v této věkové kategorii, kteří uvádějí, že jejich víra „není věcí církve“, nevěřící a ateisté podporovali potraty z 57%. Obdobná situace je mezi reprezentanty středního věku, tj. 30 až 45 let. V této věkové kategorii podporuje legalitu potratů 50% věřících a 71% nevěřících.

Také u vzdělání nebyla prokázána lineární souvislost s liberálními postoji k potratům. Byly sledovány čtyři kategorie vzdělání: základní, odborné s maturitou i bez maturity, střední a vysokoškolské vzdělání. Nejvíce podporovali legalitu potratů středoškoláci (66% z 533 respondentů). Vykázali tak o 14% větší podporu než respondenti se základním vzděláním. Dokončené vysokoškolské vzdělání ovšem neznamená vyšší podporu potratů. Legalitu potratů podpořilo dokonce o 5% méně vysokoškolskáků než středoškoláků (tento rozdíl ovšem není statisticky významný).

Podobná tendence byla identifikována i ve studii provedené v Los Angeles v roce 1973. Skupina vědců ze sociologického ústavu při Universitě v Kalifornii dotazovala mexickoamerické ženy ve věku 15 - 44 let. Studován byl vliv vzdělání a náboženství na postoje k potratům. Výzkumníci zjistili, že sice obecně je

vyšší vzdělání žen spojeno s liberálnějším pohledem na potraty, ale zároveň přináší i častější odhalení potratů jako kontroverzního, problematického fenoménu. Takové vnímání potratů ve spojení s náboženským přesvědčením určovalo častější záporné postoje k podpoře legality potratů. Přestože obyvatelé českého Middletownu nejsou extrémně věřící, můžeme použít toto vysvětlení i v našem případě.

Při posouzení vlivu vzdělání a náboženského přesvědčení na postoje k potratům samostatně pro obě pohlaví bylo zjištěno, že pro ženy měl stupeň vzdělání monotónní a pozitivní efekt na postoje k potratům bez ohledu na sílu jejich náboženské víry. Narozdíl od mužů vyjádřily vysokoškolačky nejvyšší podporu legalitě potratů ze všech vzdělanostních kategorií.

Podpora legality potratů a samostatnost v rozhodování

Dr. Libor Stloukal ve své práci „Demografické aspekty potratů ve Střední Evropě: studie se zvláštním odkazem na Českou republiku a Slovensko“ poukázal na „určité výhody“ interrupce v kontrastu s nevýhodami antikoncepce. S odkazem na Moorea a Dixon-Muelleru vysvětluje, že z individuálního hlediska by potrat mohl být někdy preferován, protože nevyžaduje spolupráci s partnerem a umožňuje zabránit porodu, který se kvůli změnám okolností stal nechtěným.

V tomto kontextu pro nás může být zajímavé spojit podporu vyjádřenou legálními potraty ženami z českého malého města s tím, jakou samostatnost projevují v rozhodování. Naše výchozí hypotéza předpokládala, že u žen s tendencí činit rozhodnutí samostatně, které málokdy žádají někoho o pomoc nebo radu, můžeme očekávat vyšší podporu legalitě potratů v případech finančních těžkostí rodiny, nadbytečného a „nechtěného“ těhotenství (tj. ze sociálních důvodů).

Dotazník použitý při dotazování v Klatovech obsahuje sérii otázek týkajících se toho, jak se respondenti sami rozhodují. Z tabulky 3 je patrné, že u žen obecně podpora legality potratů ze sociálních důvodů není nijak významně spojena se samostatností v rozhodování. Jinak je tomu ale, pokud tento vztah posoudíme vzhledem k věku a manželskému vztahu. Samostatnost v rozhodování má veliký vliv na podporu legality potratů ze sociálních důvodů u svobodných žen, zatímco skoro neovlivňuje postoje k potratům u žen vdaných, ovdovělých či rozvedených (viz též tabulka 3).

Podobná tendence byla pozorována u žen, které hledají pomoc v obtížných situacích. Respondenti byli dotázáni, zda výrok „Pokud jsem v nepříjemné situaci, hledám někoho, kdo mi pomůže“ popisuje jejich postoje nebo ne. Ukázalo se, že svobodné ženy, které vyhledávají pomoc v obtížných situacích, častěji (62%) podporují legalitu potratů než ty, které zvládají nepříjemné situace samy (50%). Tento vztah neplatil pro vdané, ovdovělé a rozvedené ženy.

Je možné předpokládat, že vdané ženy nehledě na jejich věk pravděpodobně konzultují své postoje a možná rozhodnutí v případě nechtěného těhotenství se svými manželi a ve srovnání se svobodnými vyjadřují vyšší a jednoznačnější podporu legalitě potratů (neplatí pro nejnižší věkovou kategorii) stejně jako jejich partneri. Mohou si totiž jednoduše představit situaci v jejich vlastních podmínkách, kdy se interrupce může stát efektivní metodou kontroly porodu. Na druhou stranu svobodné ženy, které se spíše na někoho obracejí v nepříjemné situaci, jakou je např. nechtěné těhotenství, podporují potraty méně ze sociálních důvodů, protože se mohou spoléhat na své svobodné partnery. Ti, jak bylo ukázáno výše, spíše odmítají interrupce a v případě potřeby jsou ochotni navrhnout manželství nebo ženě jinak pomoci ponechat si neplánované dítě. Svobodné a starší vdané ženy, které se rozhodují samostatně, se ukazují jako skupina, která nejvíce podporuje potrat, jakožto právo ženy na výběr, zda si dítě

Tabulka 3. Podíl žen, které konstantně podporují legální potraty ze sociálních důvodů. Klatovy 1999.

	Nečiní ráda svá rozhodnutí sama	Ostatní
vdané, do 30 let včetně	40% (ze 35)	47% (ze 32)
vdané, 31 let a starší	66% (ze 231)	69% (ze 142)
svobodné	52% (z 43)	68% (z 57)
ostatní	61% (ze 122)	60% (ze 75)
Ženy celkem	61% (ze 431)	64% (z 306)

Zdroj dat: Klatovy '99.

Celkem žen: 737

ponechat či ne. Ty první s menším respektem či bez ohledu na to, co si ostatní lidé včetně otce dítěte myslí o ukončení těhotenství; ty druhé proto, že jsou zkušenější a realističtější v otázce potíží spojených s ponecháním si neplánovaného dítěte a někdy preferují užití interrupce před antikoncepcí.

Pokračování v SDA Info 1/2002

Přeložil Jiří Lach

Publikace textu byla podpořena Grantovou agenturou AV ČR v rámci projektu Změny plodnosti a rodinného chování v souvislosti se současnou sociální transformací ČR (grant č. A7028101).

Poznámka:

1) Middletown je slavná sociologická studie (1929) manželů Lyndových, kteří se na základě mnoha indikátorů pokusili určit „průměrné“ americké město (Muncie, Indiana), a zde poté sledovali trendy, které se souběžně proplétají a tvoří jeho život. Autorka využívá paralelu s tímto výzkumem, neboť Klatovy byly pro výzkum vybrány s podobnou ambicí.

Literatura:

- Abramowitz, A. 1995. "It's Abortion, Stupid: Policy Voting in the 1992 Presidential Election." *The Journal of Politics* 57, No. 1.
- Barnartt, S., Harris, R. 1982. "Recent Changes in Predictors of Abortion Attitudes." *Sociology and Social Research* 66: 320-334.
- Bumpass, L. 1997. "The measurement of Public Opinion on Abortion: The Effects of Survey Design." *Family Planning Perspectives* 29, No. 4.
- Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Slon.
- Granberg, D. 1987. "The Abortion Issue on the 1984 Elections." *Family Planning Perspectives* 19, No. 2.
- Kučera, M., Fialová, L. 1996. "Demografické chování obyvatelstva České republiky během přeměny společnosti po roce 1989." *Working Papers, Institute of Sociology*. Praha: Akademie věd ČR
- Legge, J., Jr., 1983. "Predictors of Abortion Attitudes in the Federal Republic of Germany." *The Journal of Politics* 45.
- Marsiglio, W., Shehan, C. 1993. "Adolescent Males' Abortion Attitudes: Data from a National Survey." *Family Planning Perspectives* 25/4.
- Mueller, C. 1983. "In Search of a Constituency for the 'New Religious Right'." *Public Opinion Quarterly* 47.
- Rosenhouse-Persson, S., Sabagh, G. 1983. "Attitudes Toward Abortion Among Catholic Mexican-American Women: The effects of Religiosity and Education." *Demography* 20, No. 1.
- Scott, J. 1989. "Conflicting Beliefs About Abortion: Legal and Moral Doubts." *Social Psychology Quarterly* 52, No. 4.
- Stine, R., Waszak, C. 1992. "Adolescent Knowledge And Attitudes About Abortion." *Family Planning Perspectives* 2, No. 2.
- Stoukal, L. 1995. *Demographic Aspects of Abortion in Eastern Europe: a Study with Special Regard to the Czech Republic and Slovakia*. A thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy at the Australian National University.

TÁRKI:

sociální výzkum a infrastruktura sociálních věd v Maďarsku

Jindřich Krejčí
Sociologický ústav AV ČR

Petr Hartoš
student sociologie na Fakultě sociálních věd UK

Činnost nejstaršího a největšího datového archivu v bývalém sovětském bloku zajišťuje výzkumná organizace TÁRKI v Budapešti.

Organizace TÁRKI

TÁRKI se zabývá sociálním a marketingovým výzkumem, výzkumem veřejného mínění, aplikovaným sociálním výzkumem, poskytováním datových služeb, podporou vzdělávání, vývojem informačních technologií a publikační činností. Samotný název TÁRKI je zkratkou z maďarských slov *Társadalomkutatói Informatikai Egyesülés*, což česky znamená Centrum sociálního výzkumu a informatiky.

Organizace TÁRKI byla založena již v roce 1985 jako konsorcium několika akademických a výzkumných institutů. Jednalo se o první výzkumné centrum soukromého charakteru v socialistických zemích střední Evropy. V současnosti je organizace rozčleněna do tří společností. Akciová společnost Centrum sociálního výzkumu TÁRKI (*TÁRKI Social Research Centre Incorporated*) je podnikatelský subjekt, který se zabývá organizací výzkumných šetření v oblasti výzkumu veřejného mínění, průzkumu trhu a sociologického výzkumu a zajišťuje ziskové aktivity organizace. Asociace pro sociální výzkum a informační technologie TÁRKI (*TÁRKI Social Research and Information Technology Association*) je nezisková organizace, která zajišťuje infrastrukturu pro vědecké i tržně orientované aktivity TÁRKI, zabývá se rozvojem informačních technologií a poskytuje informace a data. Spravuje též datový archiv, knihovnu TÁRKI a Knihovnu Nadace Rudolfa Andorky. Nadace TÁRKI (*TÁRKI Foundation*) se zabývá rozvojem mezinárodních vztahů a sponzoruje studijní cesty pro studenty a mladé vědecké pracovníky. Konsorcium tvoří nyní devět členů: budapeštská Univerzita Eötvöse Loránda, Univerzita v Szegedu, Univerzita v Debrecínu, Maďarský statistický úřad, Univerzita ekonomických studií v Budapešti, Institut politických věd Maďarské akademie věd (MAV), Sociologický výzkumný ústav MAV, Národní ústav odborného vzdělávání a Vyšší škola v Nyíregyháze.

Výzkumná činnost

Samostatné výzkumné oddělení pracuje v rámci TÁRKI od roku 1992. Od počátku vyvíjí rozsáhlou výzkumnou činnost v oblasti sociologického a socio-ekonomického výzkumu akademického charakteru. Spolu se statistickým úřadem patří k vůdčím maďarským institucím v této oblasti. Orientace též na ziskový výzkum veřejného mínění a marketingový výzkum přibyla v roce 1998, kdy byla založena akciová společnost TÁRKI.

K nejdůležitějším maďarským výzkumům patří Panelový výzkum domácností (*Hungarian Household Panel Survey*), který byl společným projektem TÁRKI, Maďarského statistického úřadu, Univerzity ekonomických studií v Budapešti, Národního fondu pro vědecký výzkum (OTKA) a dalších institucí. Každoroční šetření v letech 1992 - 1997 byla zaměřena na změny na trhu práce, příjmové nerovnosti, životní očekávání a ekonomické strategie domácností. Dotazování vždy proběhlo ve více než 2500 domácnostech. Na tento výzkumný program nyní navazuje *TÁRKI Household Monitor*, který má ovšem trochu menší rozsah a je opakován nepravidelně.

TÁRKI se podílí též na řadě mezinárodních šetření, jichž se Maďarsko účastní. K nim patří i výzkumné aktivity v rámci středoevropské Organizace pro výzkum veřejného mínění CEORG, kterou TÁRKI založil spolu s tehdejšími českými IVVM (dnes CVVM Sociologického ústavu AV ČR) a agenturou CBOS z Polska. TÁRKI je též spoluvydavatelem a vydavatelem Sociálních zpráv, které představují souhrnné analýzy Maďarské společnosti a jsou publikovány každoročně. Sociální zprávy z roku 1992 a 1998 obsahovaly analýzy za delší časové období a byly vydány v angličtině.

Datový archiv

Datový archiv TÁRKI zajišťuje datové služby v Maďarsku již 16 let a je členem všech hlavních mezinárodních datových organizací - CESSDA (*Council of European Social Science Data Archives*), IFDO (*International Federation of Data Organizations*) a ICPSR (*Inter-university Consortium for Political and Social Research*). Archiv je dále členem projektů LIS (*Luxembourg Income Study*) a *European Household Panel Network*, které organizuje lucemburský institut CEPS/INSTEAD, a je členem organizace ECPR (*European Consortium for Political Research*). Programy výměny dat mezi členskými organizacemi maďarským výzkumníkům umožňují snadný a často i levnější přístup k zahraničním datům a archiv TÁRKI se zároveň stal důležitým centrem mezinárodních vztahů v oblasti organizace sociálního výzkumu.

Datová knihovna TÁRKI v současnosti obsahuje více než 450 titulů datových souborů, které jsou vhodné pro sekundární analýzu a jsou přístupné pro veřejnost. Většina těchto souborů pochází z celonárodních reprezentativních výzkumů a z mezinárodních šetření. Data jsou uchovávána a poskytována ve formátu pro SPSS. Datové služby jsou hrazené. Výše poplatků se liší podle charakteru datového souboru a institucionálního zázemí žadatele. Instituce veřejného sektoru a studenti mají výrazné slevy. Členské instituce konsorcia TÁRKI a studenti maďarských vysokých škol mají datové služby zdarma.

Poslední datový katalog v angličtině byl bohužel připraven v roce 1997. Orientace v nových akvizicích proto není jednoduchá (i když samotná dokumentace řady souborů je v angličtině). Stejně tak internetová prezentace archivu (viz odkaz na konci článku) je dostupná v angličtině pouze z části. Archiv je ovšem členem evropské organizace datových archivů CESSDA a jeho databáze jsou prohledávatelné prostřednictvím Integrovaného datového katalogu CESSDA (viz odkaz). Speciální datové služby jsou poskytovány v případě zmíněného Panelového výzkumu domácností - data a kvalitní dokumentace je distribuová-

na na CD ROM. TÁRKI buduje též řadu tematických archivů. Větší část materiálů je ovšem opět pouze v maďarštině. Jedná se o historický archiv, který obsahuje historická, ekonomická a socio-historická data, archiv se sociální tematikou stárnutí a archiv gender studií. Obecné informace o těchto projektech jsou dostupné na internetu.

TÁRKI rovněž provozuje server projektu *New Democracies Barometer* (NDB). Data z mezinárodních šetření NDB z let 1991 - 1995, která byla organizována v deseti zemích střední a východní Evropy a v Rakousku, je možné prohlédávat a analyzovat *on-line* pomocí speciálního internetového nástroje. V brzké době mají prý být takto zpřístupněna i data NDB z roku 1998. Tento systém byl podrobně popsán v SDA Info 1/2000.

Knihovny

TÁRKI spravuje dvě knihovny. Vlastní knihovna organizace TÁRKI je přístupná veřejnosti pouze částečně - v omezeném režimu. Je zaměřena především na metodologii

sociálních věd a obsahuje též dokumentaci šetření organizovaných TÁRKI. Knihovna Nadace Rudolfa Andorky slouží studentům a učitelům maďarských univerzit a je zaměřena na sociologický výzkum. Katalog obou knihoven je na internetu.

Zdroje:

Internetové stránky TÁRKI: <http://www.tarki.hu>.

Nagy, Ildiko. 2001. „TÁRKI Data Bank - The Case of Hungary“. In: Social Science Data Archives in Eastern Europe. Ed. by B. Hausstein. GESIS Branch Office Berlin. http://www.gesis.org/en/data_service/eastern_europe/news/NAF2001.pdf

Internetové odkazy:

TÁRKI: <http://www.tarki.hu/>

Integrovaný datový katalog CESSDA:

<http://www.nsd.uib.no/cessda/>

SEB - Socioekonomie bydlení

<http://www.soc.cas.cz/seb/>

SEB je vědecký tým Sociologického ústavu AV ČR. Činnost týmu: *analýza sociologických šetření: výdaje na bydlení, spokojenost s bydlením, postoje ke státní intervenci v oblasti bydlení, atp. - mezinárodní komparace systémů bytových politik - ekonometrické testování modelů příspěvku na bydlení v českém prostředí - finanční analýzy systémů financování sociálního bydlení.*

SEB na Internetu:

přehled publikační činnosti s abstrakty - vybrané výstupy - sborník z konference Social Housing in Europe 2000 - tiskové zprávy - internetové odkazy k tématu

Šetření rodiny a reprodukce (Family and Fertility Study - FFS)

Dana Hamplová
Sociologický ústav AV ČR

Mezi roky 1988 a 1999 proběhlo pod záštitou Evropské komise pro populační otázky (UN/ECE - United Nations Economic Commission for Europe, PAU - Population Activities) v 21 evropských zemích, Spojených státech, Kanadě a Novém Zélandu rozsáhlé empirické šetření zaměřené na rodinné a reprodukční chování. Výzkum uskutečněný pod názvem Šetření rodiny a reprodukce (Family and Fertility Study) shromáždil velké množství dat a informací, které umožňují lépe porozumět změnám v partnerském a reprodukčním chování a zasadit je do širšího sociálního a ekonomického rámce.

Obsah výzkumu

Seznam zemí zúčastněných v šetření FFS, dobu sběru dat a velikost sebraných vzorků uvádí Tabulka 1. Z výzku-

mu lze získat informace o zahájení partnerského života, odchodu z domova rodičů a studijních a pracovních drahách. Důležitou otázkou je rovněž to, nakolik jsou v jednotlivých zemích rozšířena nesezdaná soužití a zda se jedná o předmanželská soužití na zkoušku, nebo o alternativu manželství a jaké jsou rozdíly ve stabilitě jednotlivých forem partnerského soužití. Výzkum dále přináší podrobné informace o počtu dětí, struktuře a velikosti rodin a časování a legitimitě dětí. Národní týmy měly rovněž možnost připojit k dotazníku modul týkající se sociální politiky.

Omezené možnosti mezinárodního srovnání

Výzkumy jsou vzácné především velikostí výběrových vzorků a tím, že retrospektivně kladné otázky umožňují konstruovat vývoj biografických drah jednotlivců (*event-history analysis*). Zásadním nedostatkem FFS je ovšem skutečnost, že se nepodařilo udržet jednotné dotazníky (průměrné skóre shody dotazníků je jen 77 % za 23 zúčastněných států) ani stejné cílové populace. V Nizozemí, Polsku a České republice nebyly vzorky mužů a žen nezávislé. V případě České republiky se jedná o partnery žen, v Nizozemí mohli být dotazováni až tři respondenti z jedné domácnosti (tedy opět partneři, ale i rodič a dítě). Polský vzorek zahrnuje všechny členy domácnosti nad 18 let. Odpovědi mužů z těchto zemí jsou proto jen těžko srovnatelné s odpověďmi mužů z ostatních zemí. Ve Finsku a Estonsku proběhla šetření mužů o několik let později než šetření žen. Finské ženy odpovídaly v roce

1989, finští muži v roce 1992, estonské ženy v roce 1994 a muži v roce 1997. Ve Finsku byly dotazníky pro muže upravené tak, aby se více blížily ostatním zemím, a nejsou proto totožné s dotazníky žen. V Belgii se šetření FFS skládalo ze dvou v podstatě nezávislých výzkumů. První se uskutečnil v roce 1991 ve Flandrech, druhá část proběhla v roce 1992 v bruselském regionu. V druhém případě byly získány reprezentativní vzorky 8 komunit (muži a ženy nizozemsky mluvící, francouzsky mluvící a "evropského původu" a ženy tureckého a marockého původu). Podobně i v Estonsku se vzhledem k vysoké imigraci a velkému počtu přistěhovalých šetření skládalo ze dvou vzorků – jednak původního estonského obyvatelstva a jednak obyvatelstva cizího původu. Ve Švédsku a Norsku neodpovídali lidé určitého věkového rozpětí, ale jen vybrané ročníky.

Díky rozsáhlým rozdílům jak v dotazníku, tak ve vzorcích jsou data použitelná především pro analýzy týkající se jednotlivých zemí. Pokud by se data měla stát základem pro mezinárodní srovnání, je třeba pečlivě vybírat, které země jsou opravdu srovnatelné a zda byly položeny otázky totožné.

Další významný problém je způsoben časovým rozpětím šetření. Tři čtvrtiny zemí uskutečnily šetření mezi roky 1993 a 1997. V některých zemích ovšem proběhla šetření již koncem 80. a v některých koncem 90. let. I z tohoto hlediska je třeba případné mezinárodní srovnání pečlivě zvažovat.

Přístup k datům

Jednotlivé národní soubory z šetření rodiny a reprodukce lze získat od populační komise OSN (*Population Activities Unit*). K žádosti je třeba připojit návrh

výzkumného záměru, na jehož základě se o vydání dat rozhoduje. Dříve než se však zájemce rozhodne o zaslání svého návrhu, měl by zkontrolovat, zda se jeho záměry nepřekrývají s již schválenými projekty, a případně se zapojit do spolupráce na již existujícím projektu. Do ledna 2001 již bylo schváleno 85 projektů. Shoda s jiným projektem však neznamená, že by nebylo možné o data požádat. Formuláře a přesný postup při podávání žádosti je možné najít na webovských stránkách *Population Activities Unit* na adrese:

http://www.unece.org/ead/pau/ffs/ffs_compresframe1.htm

Na internetových stránkách lze najít i přehled dosud publikovaných tištěných materiálů, které data FFS využívají. Výsledky FFS za Českou republiku lze získat v tištěné podobě v publikaci Českého statistického úřadu *Podrobné výsledky šetření reprodukce a rodiny (1997)*.

Tabulka 1. Přehled šetření FFS v jednotlivých zemích.

Země	Počet respondentů		Věkové rozpětí	Sběr dat	
	ženy	muži		počátek	konec
Belgie	3236	2199	21-40	III.91	XII.92
Bulharsko	2500	-	18-40	XI.97	III.98
Česká republika	1700	700	15-44	X.97	XII.97
Estonsko	5021	-	20-69	I.94	VIII.94
Finsko	4115	1670	22-51	VIII.89	I.90
Francie	2944	1944	20-49	I.94	VIII.94
Itálie	4824	1206	20-49	XI.95	I.96
Kanada 1990	4900	4100	15-54	I.90	III.90
Kanada 1995	4200	3700	15-54	I.95	XII.95
Litva	3000	2000	18-49	X.94	XII.95
Lotyšsko	2699	1501	18-49	VII.95	X.95
Maďarsko	3554	1919	18-41	XI.92	XII.93
Německo	6000	4000	20-39	VII.92	VII.92
Nizozemí	3705	4516	18-42	II.93	VI.93
Norsko	4019	1543		X.88	V.89
Nový Zéland	3000	-	20-59	X.95	X.95
Polsko	4209	4335	18-49	XII.91	XII.91
Portugalsko	6260	3130	15-54	IV.97	VI.97
Rakousko	4581	1539	20-54	XII.95	V.96
Řecko	3000	1000	18-50	I.99	VII.99
Slovensko	2800	1800	15-45	XII.94	XII.95
Spojené státy	10500	-	15-44	I.95	X.95
Španělsko	4021	1991	18-49	XI.94	XI.95
Švédsko	3318	1666		X.92	V.93
Švýcarsko	3881	2083	20-49	X.94	V.95
Celkem	102400	47500	15-69	X.88	VII.99

Odkazy na WWW:

FERTILITY AND
FAMILY SURVEYS

<http://www.unece.org/ead/pau/ffs/>

UNECE

United Nations Economic
Commission for Europe

<http://www.unece.org/>

SDA SOCIOLOGICKÝ
DATOVÝ ARCHIV
SoÚ AV ČR

Tel.: (02) 2222 0098-0100, I. 231

Fax/tel.: (02) 2222 1658

E-mail: archiv@soc.cas.cz

<http://archiv.soc.cas.cz/>

SDA Info - Informační bulletin Sociologického datového archivu vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Bulletin vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma. Dvojčíslo 3/4 třetího ročníku vyšlo v prosinci 2001 v nákladu 350 ks. Vydání bulletinu připravil tým Datového archivu: Jindřich Krejčí (vedoucí), Petr Soukup a Jiří Lach. Korespondenci, prosím, posílejte na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Sociologický datový archiv, Jilská 1, Praha 1, 110 00, nebo na e-mail: archiv@soc.cas.cz. Sociologický datový archiv je pracovištěm Sociologického ústavu Akademie věd České republiky.

ISSN 1212-995X